

ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ШЕВЧЕНКОВОМУ ВІРШІ «ПОДРАЖАНІЄ ЕДУАРДУ СОВІ» *

У статті містяться результати докладного компаративного аналізу Шевченкового вірша «Подражаніє Едуарду Сові» й поезії польського поета Е. Желіговського (Едуарда Сови) «Ej, posadzę ja pzzi chatce...» з метою виявити специфіку співвідношення «Свого» і «Чужого» на усіх структурно-семантичних рівнях зазначеного твору українського поета.

Ключові слова: інтертекстуальні зв'язки, вірш, наслідування, переспів.

В статье представлены результаты детального компаративного анализа стихотворений Т. Шевченко «Подражание Едуарду Сове» и польского поэта Э. Желиговского (Эдуарда Совы) «Ej, posadzę ja pzzi chatce...» с целью выявить специфику соотношения «Своего» и «Чужого» на всех структурно-семантических уровнях указанного произведения украинского поэта.

Ключевые слова: интертекстуальные святы, стихотворение, подражание, перепев.

In the article there are the results of the detailed comparative analysis of Shevchenko's poem «Imitation to Edward Sova » and poetry by the Polish poet E. Zhelygovsky (by Edward Sova) «Ej, posadzę ja pzzi chatce...» with the purpose of to find out the specific of correlation of «His» and «Stranger's» at all structure-semantic levels of the noted work of the Ukrainian poet.

Key word: intertextual relating, poetry, imitation, paraphrases

«Подражаніє Едуарду Сові» – вірш Шевченка, написаний 19 листопада 1859 року в Санкт-Петербурзі, навколо якого тривалий час точилася дискусія через те, що джерело натхнення українського поета не відразу було знайдено. Відповідно й питання про характер інтертекстуальних зв'язків між першоджерелом і новотвором не було вирішено достатньо переконливо. Адже, як відомо, «Подражаніє Едуарду Сові», що вперше було надруковано 1862 року в журналі «Основа» [8] за «Більшою книжкою» під редакційною назвою «Подражаніє польському поетові Антонію Сові» та деякими виправленням (у рядку 3: «І яблуньку і грушечку»), до збірки творів уперше введено у виданні «Кобзарь Тараса Шевченка» [9, с. 639], за першодруком, під довільною назвою «Антонію Сові» і підзаголовком «Подражаніє польському поетові». Ця неточність у назві вірша, котра по суті подавалася як присвята Сові та наслідування невідомому польському поетові, залишатиметься протягом тривалого часу в наступних виданнях, включаючи Повне зібрання творів у шести томах [10, с. 374]. Упритул до часу публікацій білоруських учених А. Й. Мальдіс та Е. М. Мартинова [5; 6], а також статті М. Гаско [1], який дізнався про дослідження Мальдіс і Мартинова під час написання своєї статті,

шевченкознавці не змогли виявити жодного твору з-поміж поезій Сови (Е. Желіговського), схожого на «Подражаніє Едуарду Сові». Тому усталилася думка В. Щурата [14], який вважав, що Шевченків вірш є переспівом поезії польсько-білоруського поета Яна Чечота (1797–1847) «Ej, posadzę ja pzzi chatce...» з його збірки «Pionsli wieśniacze znad Niemna, Dniepra i Dniestra» (№ 74) (Вільно, 1845), яка має безпосередній зв'язок зі слов'янськими народнопоетичними джерелами (польськими, білоруськими чи українськими).

Але авторська назва вірша, що вказувала на Сову як об'єкт наслідування (після слова «Подражаніє» у чистовому автографі була відсутня крапка), залишалась найбільш слабким місцем у цій версії. А. Й. Мальдіс та Е. М. Мартинова, вважаємо, остаточно прояснили це питання, документально довівши, що Шевченко наслідував саме Сову, вказавши при цьому на рукописний примірник забороненої царською цензурою драми Желіговського «Зорський» (рукопис № 111, нині зберігається в Інституті літературознавчих досліджень Польської Академії наук у Варшаві).

* Текст статті підготовлено на замовлення видання «Шевченківська енциклопедія».

Польський поет Едвард Вітольд Желіговський (1816–1864, творчий псевдонім – Антоній Сова) – учасник національно-визвольного руху в Литві – за опублікування революційної драми «Йордан» був засланий до Петрозаводська, звідки був переведений до Оренбурга, де заочно й познайомився з Шевченком. Український поет високо цінував творчість свого собрата по перу і, перебуваючи на засланні, слідкував за його долею. Далі поети підтримували тісні дружні й творчі взаємини, про що свідчать документи: лист Шевченка до Бр. Залеського від 21 квітня 1856 р. [13, с. 100], записи у Шевченковому щоденнику від 28 березня 1858 р. [12, с. 168], від 13 травня 1858 р. [12, с. 184], записку Желіговського до Шевченка від 11 квітня 1858 р. [13, с. 173]. Зокрема, відомо, що Желіговський подарував Шевченкові свою збірку «Poezye Antoniego Sowy» (Petersburg, 1858), 11 квітня 1858 р. читав йому свою недруковану драму «Зорський» [12, с. 173], 13 травня 1858 р. власноручно вписав до його щоденника повний текст свого вірша «Do brata Tarasa Szewczenki» (опублікований у названій збірці з цензурними змінами) [12, с. 168].

Слід визнати, що ступінь близькості «Подражанія Едуарду Сові» до пісеньки сватів із драми «Зорський» є, дійсно, досить високою. Як слушно зауважують А. Мальдіс та Є. Мартинова, використаний у цій драмі варіант народної пісні виявився значно ближчим до вірша Шевченка, «в якому, як і в Желіговського не шість, а чотири строфи, менше відчувається властиве Чечоту моралізаторство» [6, с. 107]. Йдеться, зокрема, про дві передостанні строфи в Чечотівському варіанті пісеньки «Ej, posadzę ja przzi chatce...», що націлені, очевидно, за влучним висловом М. Гаско, на «популяризацію садівництва» [1, с. 178].

Сказане дозволяє віднести Шевченків вірш зі стилістичної точки не стільки до власне наслідування (стилізації), скільки до *вільного пересніву*, що передбачає актуалізацію усіх основних мотивів і образів твору зі збереженням вузлових моментів композиції та відносно повним відтворенням лексичного складу першотвору. Так, на композиційному рівні схожість двох зазначених поезій оприявнюється у тому, що загальний обсяг кожної з них становить 16 рядків, у строфічній будові використано чотири катрени, 14-складовий вірш з жіночою клаузулою, римування за схемою *abcb*, простежується однакова логіка розвитку ліричного сюжету. На образно-семантичному рівні також виявлено чимало подібностей. В обох творах відправними і наскрізними (хоча й в різній мірі) образами є два дерева – яблунька і груша, – котрі ліричний суб'єкт бажає посадити біля своєї хатини на честь коханої дружини з мрією про те, що разом цими деревами зростатиме і їхнє родинне щастя. Пор.:

Посаджу коло хатини
На wspomин дружині
І яблуньку і грушеньку,
На wspomин єдиній!

Бог дасть, виростуть. Дружина
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими... [11, с. 329]

Ej, posadzę ja przzi chatce
Gruszkę i jabłonce
Na pamiątkę, żem w tym roku
Pojał miłą żonkę.
Gdy się dzitek dohodują –
Jabłek I gruszcetek,
To za rękę ich przywodę –
Żonkę wśród dziateczek... [2, с. 299]

Щоправда, у вірші з драми Желіговського більш виправданою, підпорядкованою ключовим образам здається композиція твору, де в передостанній строфі вдячний долі чоловік уявляє, як він, частуючи дружину плодами з дорослої яблуньки, з радістю нагадуватиме коханій про вік дерев, а отже й їхнього сумісного щастя. Спочатку він проводитиме відповідну паралель з яблунькою: ...Iem z tobą lat szczęśliwy,
Tyle tej jabłonce [2, с. 299].

А в наступній строфі, зриваючи плід, з грушки, він знов матиме нагоду повторити коханій своє спостереження-освічення:

...Iem z tobą lat szczęśliwy,
Tyle tej gruszcetce [2, с. 299].

Цей строфічний паралелізм, що значно посилює експресивну інтонацію поетичного тексту і є вельми притаманним для народнопісенної традиції, відсутній у вірші Шевченка.

Натомість в українського поета акцент робиться на тихій розмові з дружиною, під час якої він частуватиме грушками не її, а своїх діточок:

А я буду груші рвати,
Діткам подавати...
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти [11, с. 329].

При цьому остання строфа Шевченкового вірша, що є дуже прикметним, становить собою відсутній у Желіговського структурно виражений діалог, де не лише чоловік, а й дружина відкрито висловлює свої подружні почуття:

– Тойді, серце, як бралися,
Сі древа садив я...
– Щасливий я! – І я, друже,
З тобою щаслива! [11, с. 329].

Поет, котрий, як відомо, на той час збирався одружуватися, безумовно, замислювався над моделлю шлюбних взаємин, що його приваблювали. Спираючись на «Подражаніє Едуарду Сові», а

також інші поезії цих років (див., наприклад, «Росли укупочці зросли...», «Тим неситим очам», «Ликері», «Л.» («Поставлю хату і кімнату...») – усі написано 1860 року), можемо впевнено стверджувати, що, за Шевченком, ідеальні стосунки між подружжям, мають бути засновані на вільному виборі, гендерній рівності особистості, взаємній повазі та ніжному, турботливому ставленні один до одного. При цьому жінці як хранительці сімейного щастя поетом вочевидь відводилася особлива роль. Не випадково, такий віршовий засіб виразності як *enjambement* (перенос) типу *contre-rejet*, що трапляється в «Подражанні Едуарду Сові» двічі, припадає спочатку на слово «дружина» (5 р.), а згодом – на слово «друже» (15 р.), котре, однак, промовляє знов жінка. Щиросердне й виняткове ставлення до обраниці також підкреслено в Шевченковому вірші за допомогою паралелізму (див. 1-у строфу: «...На wspomин дружині ... На

вспомин єдиній!» [11, с. 329]), повторюваного епітету (пор. у 3-й строфі: «... З дружиною єдиною...»), рими («дружині-єдиній» (2,4 рр.), «дружиною – єдиною» (11 р.), «холостій» рими, що припадає на виділені віршовим переносом слова «дружина» і «друже» [11, с. 329]). До того ж діалог, з його функцією створювати ілюзію реальності, ніби переводить план омріяного майбуття Шевченкового ліричного героя у вимір теперішнього часу, у такий спосіб майже програмуючи зображену ситуацію щасливого подружнього життя на її оптимістичне здійснення (принаймні, у чутливій читацькій рецепції).

Тож, попри те, що «Подражанні Едуарду Сові» багато в чому співпадає зі своїм першоджерелом, воно за тематикою, образами, стилістикою органічно вписується в дискурс Шевченкової інтимної лірики, і, ввібравши у себе найкраще зі скарбниці слов'янських народних джерел, справляє враження цілком оригінального вірша.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаско М. В поисках истины / М. Гаско // Радуга. – 1964. – № 9. – С. 177–181.
2. Івакін Ю. О. Подражанні Едуарду Сові / Ю. О. Івакін // Коментар до «Кобзаря» Шевченка : Поезії 1847–1861 рр. – К. : Наукова думка, 1968. – С. 297–299.
3. Іофанов Д. Матеріали про життя і творчість Шевченка / Д. Іофанов. – К. : Держлітвидав, 1957. – С. 77–79.
4. «Подражанні Едуарду Сові» // Шевченківський словник : у 2 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 2. – С. 118–119.
5. Мальдіс А. Й. та Мартинова Е. М. Творча співдружність революційних демократів : Шевченко і Желіговський / А. Й. Мальдіс та Е. М. Мартинова // Радянське літературознавство. – 1964. – № 2. – С. 101–108.
6. Мартынова Э., Мальдіс А. Шаўчэнка і Жалігоўскі : З гісторыі беларуска-украінска-польскіх літаратурных сувязей / А. Й. Мальдіс та Е. М. Мартинова // Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура. – Мінск, 1964. – С. 187–189.
7. «Подражанні Едуарду Сові» // Шевченківський словник : у 2 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 2. – С. 118–119.
8. Шевченко Т. «Подражанні Едуарду Сові» / Тарас Шевченко // Основа. – 1862. – № 2. – С. 2.
9. Шевченко Т. Антонію Сові. Подражанні польському поетові / Тарас Шевченко // Кобзарь Тараса Шевченка (Коштом Д. Е. Кожанчикова). – СПб., 1867. – С. 639.
10. Шевченко Т. Г. Антонію Сові. Подражанні польському поетові // Повне зібрання творів : у 6 т. – Т. 2. / Тарас Шевченко. – К. : Наукова думка, 1963. – С. 374.
11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12 т. – Т. 2 : Поезія 1847–1861 / Тарас Шевченко. – К. : Наукова думка, 2001. – 784 с.
12. Шевченко Т. Г. Щоденник / Тарас Шевченко // Повне зібрання творів : у 12 т. – Т. 5 : Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – К. : Наукова думка, 2003. – 496 с.
13. Шевченко Т. Г. До Бр. Залеського // Повне зібрання творів : у 12 т. – Т. 6 : Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю / Тарас Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – 632 с.
14. Щурат В. Шевченко – Желіговський – Чечот // Діло. – 1910. – 28 травня.